

Tragisch staatsman

GOUDEN EEUW / De Elsevier/Johan de Witt-scriptieprijs wordt op 29 november in Utrecht voor het eerst uitgereikt. Wie zijn de studenten die genomineerd zijn? En wie was Johan de Witt eigenlijk? 'Tegenspoed wordt één verweten.'

Joost Bekendam

Het is een van de bekendste episodes uit de Nederlandse geschiedenis: 20 augustus 1672. Johan de Witt, kort ervoor nog de machtigste man van de Republiek, wordt samen met zijn broer Cornelis gelyncht. 1672 staat bekend als het rampjaar. Van alle kanten werd het land aangevallen. Franse legers trokken op uit het zuiden, troepen van Duitse bisschoppen vielen binnen vanuit het oosten. Op zee sloegen de Engelsen toe en alleen een overwinning van de toen al legendarische admiraal Michiel de Ruyter kon een invasie voorkomen.

Johan en Cornelis kregen als bekende bestuurders de schuld. Cornelis werd zelfs aangeklaagd. Hij zou de Prins van Oranje hebben willen laten vermoorden, en hebben samengespannen met de Franse koning Lodewijk XIV. De aantijging bleek achteraf vals te zijn, maar dat voorkwam niet dat hij onder druk van de publieke opinie door de rechter werd veroordeeld. Hij werd gemarteld en opgesloten in de Haagse Gevangenschap.

Toen Johan hem daar opzocht, zag een boze massa kans met de broers af te rekenen. De meute omsingelde het gebouw en sleepte de mannen naar buiten. Pistoolschoten maakten een einde aan hun leven en een slager wist wel raad met de lijken. Nog steeds zijn in het Haags Historisch Museum een tong en vinger te zien voor de verlate rampoetsier.

Dat Johan de Witt zijn plaats in de geschiedenisboeken aan deze lynchpartij dankt, maakt de affaire nog tragischer. Hij zette zich bijna twintig jaar in voor de publieke zaak als raadspensionaris van Holland (1653-1672), feitelijk de machtigste man van de Republiek. En zelfs de moord dreigt in de vergetelheid te raken, vreesde de in 2005 opgerichte Vereniging Vrienden van De Witt, die de aandacht wil vestigen op Johan de Witt, zijn broer en hun tijd.

De Witt was 20 jaar machtigste man Republiek

Maar wie was De Witt eigenlijk?

Hij was een regentenkind. Zijn vader Jacob was bestuurder en uiteindelijk burgemeester van Dordrecht. Ook voor de broers was een bestuurlijke toekomst weggelegd. Tot hun opvoeding hoorden dans, muziek en al het andere dat paste bij het deftige leven van de regentenstand. Ze studeerden in Leiden en maakten daarna een reis langs Frankrijk en Engeland. Johan raakte al jong vertrouwd met het Latijn van de klassieke auteurs. Nog in zijn laatste brief, kort voor zijn dood, haalde hij Tacitus aan. Vrij vertaald: 'Allen eisen voorspoed op, tegenspoed wordt één verweten.'

Sterke man

Van 1653 tot kort voor zijn dood in 1672 was hij raadspensionaris van Holland en verantwoordelijk voor het beheren van buitenlandse contacten en het verdedigen van de besluiten van Holland in de Staten-Generaal. Verder zat hij in het dagelijks bestuur van de provincie. Hoewel zijn taken formeel beperkt waren, was hij de sterke man van de Eerste Stadhouderloze Periode (1650-1672). Hij bracht de staatsschuld terug en breidde de vloot uit. Tijdens de Tweede Engelse Zeeoorlog (1664-1667) vernietigden zijn broer Cornelis en Michiel de Ruyter bij Chatham een deel van de Engelse vloot. Het Engelse

vlaggeschip werd in triomf naar Holland gesleept.

De Witts opdracht was niet gemakkelijk. Als rijk handelsland zat de Republiek klem tussen de machtige reuzen Engeland en Frankrijk. Alle drie hadden zij verschillende, soms conflicterende belangen. Frankrijk zocht expansie in het noorden, Engeland was handelsconcurrent. Oorlogen en bondgenootschappen wisselden elkaar af. Het lukte De Witt lange tijd om Nederland uit een noodlottige oorlog met beide landen tegelijk te houden. Al bij zijn aantreden in 1653 was het land in oorlog met Engeland. Vrede was nodig, de handel mocht niet nog meer schade lijden. Maar Engeland stelde een politiek gevoelige voorwaarde: Holland mocht nooit meer een Prins van Oranje tot stadhouder benoemen. Die machtige positie was vacant sinds 1650, toen de laatste Oranje-stadhouder was overleden.

De Witt ging akkoord en verdedigde in 1653 het besluit in een vijf uur durend betoog in de Staten-Generaal. Er was, zei hij, geen andere vrede mogelijk. Maar daarbij vond hij dat 'in een vrije republiek niemand door geboorte enig recht heeft op hoge functies en de uitsluiting van de Prins van Oranje niet strijdig is met de vrijheid'. Een stadhouder was een bedreiging voor de Republiek.

Toch liep het in 1672 mis. In korte tijd waren de Franse troepen al voorbij Utrecht, alleen de Hollandse waterlinie bracht ze tot stilstand. De Witt sloot in 1671 nog een verbond met voormalig aartsvijand Spanje, maar voor hem persoonlijk kwam hulp te laat. De broers werden vermoord, prins Willem III van Oranje werd stadhouder. Samen met nieuwe bondgenoten wist die de Fransen terug te dringen. In 1678 volgde vrede.

Door het tragische einde van De Witt is de Eerste Stadhouderloze periode ondergewaardeerd geraakt, vindt de Vereniging Vrienden van De Witt. Het was de laatste bloeitijd van de Gouden Eeuw. De Elsevier Johan de Witt-scriptieprijs moet aan deze onderwaardeerde iets doen. **E**

• PRIJS

De Vereniging Vrienden van De Witt wil de betekenis van de staatslieden Johan (1625-1672) en Cornelis de Witt (1623-1672) onder de aandacht brengen. Dit jaar reikt zij voor het eerst de Elsevier/Johan de Witt-scriptieprijs uit voor de beste geschiedslechtschrift over de Gouden Eeuw. Elsevier is mediapartner. De prijs (1.500 euro) en een boekenpakket wordt uitgereikt op 29 november in Utrecht.

Zeventiende-eeuws schilderij van de moord op de broers De Witt

5 GENOMINEERDE SCRIPTIES

1 G. Moorman, *Discovering Rome through Joan Blaeu's Admiranda Urbis Romae: the creation of the town atlas of Rome (Amsterdam, 1663) in the light of Italian-Dutch relationships in the seventeenth century* (masterscriptie, Leiden)
Onderzoek naar de sociaal-culturele achtergrond van de Italiaanse stedenatlassen van Joan Blaeu. Die verschenen in de context van de 'grand tour', de reis door Europa (vooral Italië) die veel jongemannen uit de elite maakten als deel van hun opvoeding. Blaeu maakte veel gebruik van Italiaanse contacten.

2 A. de Wilde, 'Ordre van het Joodse Gebeth' Nederlandse Sefardische gebedenboeken in de zeventiende- en achttiende-eeuwse Portugees-joodse gemeenschap van Amsterdam (masterscriptie, Amsterdam)
Enkele zeventiende- en achttiende-eeuwse Sefardisch-joodse gebedenboeken waren handgeschreven en in het Nederlands. Dat wijst op integratie en mogelijk op censuur van staat of geestelijk leiders. Die wilden geen verspreiding van het jodendom.

3 R. A. Nijmeijer, *Ware Diplomatieke Vrijheid? Diplomatie, partij en factie ten tijde van het raadspensionarisschap van Johan de Witt 1653-1672* (bachelorscriptie, Groningen)

Door gebrek aan centraal gezag in de Republiek waren tegenstellingen tussen personen, partijen en families doorslaggevend bij besluiten. Voor succes was ook draagvlak buiten Holland vereist. Dat beperkte rol van machthebbers.

4 S. Hermans, *In het hol van de leeuw. Een studie naar Coenraad van Heemskerck aan het hof van Lodewijk XIV* (bachelorscriptie, Utrecht)

Uit correspondentie van Coenraad van Heemskerck, ambassadeur in Frankrijk, blijkt dat 'zonnekoning' Lodewijk XIV in de aanloop naar de Spaanse Successieoorlog (1700-1713) wél bereid was tot diplomatieke oplossingen. Wantrouwen aan Nederlandse zijde liet daarvoor geen ruimte.

5 J. Gerritse, *Macht en daadkracht tijdens de Noordse Oorlog. De politiek achter een Nederlands gezantschap naar Denemarken (1655-1658)* (bachelorscriptie, Leiden)

Bij diplomatieke besluitvorming tijdens de Noordse oorlog (1655-1660) waren de gezanten van Amsterdam, Holland en de Staten-Generaal het belangrijkste. De gezanten waren machtig omdat zij ter plaatse konden beslissen, maar hun macht werd beperkt doordat alle correspondentie via de raadspensionaris liep.

'MEER AANDACHT'

Drie vragen aan-
Christian Melsen
(36), voorzitter
van de Vereniging
Vrienden van
De Witt

ELSEVIER Waarom de Elsevier/Johan de Witt-scriptieprijs?

Melsen: 'De belangstelling vergroten voor de gebroeders De Witt en de Gouden Eeuw en talentontwikkeling van toekomstige leerkrachten.'

ELSEVIER Waarom is de vereniging opgericht?

Melsen: 'Door een toeval. Twaalf jaar geleden zag ik in de binnenstad van Dordrecht het prachtige monument van de gebroeders De Witt. Ik ben me in hun geschiedenis gaan verdiepen en vond dat zij meer aandacht verdienden. Met gelijkgestemden heb ik de vereniging opgericht.'

ELSEVIER Wat was het grootste wapenfeit van Johan de Witt?

Melsen: 'Dat hij de Republiek lang uit de oorlog wist te houden, terwijl Nederland weliswaar qua rijkdom groeit, maar op het land toch militair beperkt was.'